

Nevena Milanović, naučni saradnik/docent¹
Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Institut za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

(LJUDSKO) TELO I FITNES: NEKOLIKO OSNOVNIH PROMIŠLJANJA IZ ANTROPOLOŠKE PERSPEKTIVE

Apstrakt: U radu se, iz sociokulturne perspektive, promatra odnos ljudskog tela i fitnesa. Fokus se, iz vizure antropologije tela, usmerava na društvene konvencije o telesnom izgledu, te se, posledično, telo percipira kao *resurs* oblikovan kulturom, a ne samo kao puki fizički entitet. Sportsko, atletsko, *fit telo* analizira se kao proizvod specifičnog diskursa, u ovom slučaju – fitnes kulture. U cilju boljeg razumevanja koncepta fitnes kulture, u radu se nudi komparacija odnosa sporta prema telu, i odnosa fitnesa prema telu. „Prednost“ fitnes industrije u odnosu na profesionalni sport je što naizgled pruža širok poligon za različite telesne prakse, koje su zapravo integrativni deo globalnog kulturnog obrasca i stečenih, naučenih samoregulišućih telesnih praksi. Fitnes kultura u radu definiše se kao društveni i kulturni konstrukt, stvoren od strane čoveka pod okriljem dokolice i individualne rekreacije u savremenom društvu, a telo u okviru nje kao mesto/prostor podvrgavanja i želje za dostignućem idealnog (fit) tela.

Ključne reči: telo, fitnes, fitnes kultura, antropologija tela, antropologija sporta

Uvod

Bavljenje čovekovom telesnošću iz perspektive društvenih nauka, pa i kulturne antropologije, predstavlja već akademski utemeljenu oblast istraživanja, ili, bolje rečeno, skup tematskih celina koje promatraju i izučavaju ljudsko telo ne samo kao fizički entitet i „ono što nas podseća da smo deo prirode“ (Žikić 2018, 7), već njegov društveni i kulturni značaj. Mi svoja tela spoznajemo tokom životnog veka, učimo o njihovim mogućnostima (ili pak ograničenjima),

---

¹ nevena.milanovic@f.bg.ac.rs

a ta iskustva i stečena znanja pretaču se u predstave i koncepcije o tome kakvo telo treba, sme, mora, ili – ne treba, ne sme, i ne mora da bude (ili izgleda). Kako sociokulturnu antropologiju zanima čovekovo kategorisanje sopstvene stvarnosti u zajedničke norme, vrednosti i ideje o normalnom (i nenormalnom), tako se iz njene vizure telesnost, kao kulturni proizvod, temelji na ideji da ljudsko telo, osim što je evidentno fizički i živ organizam, ovaploćuje, to jest utelovljuje „pod svoju kožu“ sociokulturne dinamike koje se doslovno pretvaraju u biološke realnosti tog tela. Prostije rečeno, ljudsko telo, u različitim istorijskim datostima i vremenskim okvirima (čitaj: kontekstu) može *izgledati* na različite načine, ali je taj izgled uvek oblikovan kulturom i njome određen i uslovljen. Na ovaj način shvaćeno, telo se u antropologiji posmatra kao resurs, koji u karakterističnom i određenom (sociokulturnom) kontekstu biva kulturno tretiran (Žikić 2018, 17).

Jedan od osnovih zadataka i ciljeva antropologije kao discipline ogleda se u holističkom pristupu izučavanju čoveka i kulture, te se često navodi da je antropologija najopsežnija i najsveobuhvatnija od svih društvenih nauka. Kada je reč o proučavanju telesnosti, antropolozi su vrlo rano, takoreći od samih početaka discipline i pokušaja definicije pojma „kultura“, razvili interesovanje za pitanje i fenomen ljudskog izgleda (u smislu vizuelnog percipiranja fizičkog izgleda ljudi). Devetnaestovekovni teoretičari koji su podržavali intelektualnu misao klasične socijalne evolucije, kao i difuzionisti, u dodiru sa „novim“ narodima i zajednicama tokom doba otkrića i doba prosvetiteljstva, bili su fascinirani varijetom izgleda ljudi sa kojima su se susretali (Anderson-Fye 2012, 15). Može se reći da su pitanja o diverzitetu izgleda, obliku i veličini tela, te telesnim modifikacijama i ukrašavanju tela jedna od najranijih koja su pokrenula antropološku misao u smeru teoretisanja o ljudskom telu: „kako su to Oni slični nama, i kako su to različiti od nas?“. Fizički izgled, u sprezi sa drugim markerima diferencijacije (poput jezika), korišćen je kao klasifikatorno sredstvo grupa i zajednica, i kao osnov za filozofska pitanja o evoluciji i prirodni vrsta. Pitanja koja se tiču fizičkog izgleda i pojave, i kasnije telesnih tehnika i predstava, nastavila su da se usložnjavaju i čine predmet antropoloških izučavanja do danas, i mogla bi se smestiti pod okrilje poddiscipline antropologije tela. Kako je sociokulturna antropologija nauka koja je ponajviše od svih društvenih nauka okupirana konceptom kulture – odnosno, deljenim obrascima misli, verovanja, ponašanja i navika, treba imati na umu da ovaj koncept ne „pogađa“ samo čovekov simbolički domen, već i materijalni, u ovom slučaju – domen ljudske telesnosti, te da su prvi i drugi u uzajamnoj vezi. Recipročna veza koja se javlja između toga kakve su indikacije i posledice čovekovih predstava o telu po neku kulturu, kao i kakve efekte (ta) kultura ima na koncepcije o fizičkom izgledu i na predstave o telu, jedno je od centralnih pitanja antropologije tela i izučavanja kulturnih manifestacija telesnosti.

U ovom radu neće biti reči o uticaju hemijskih i hormonskih suplementacija i novih biotehnologija koje se koriste u profesionalnim sportovima (poput bodibildinga) iako bi to naslov mogao najaviti, kao što neće biti reči o tim

profesionalnim sportovima, niti nacionalnim (poput fudbala). Rad se fokusira na *odnos ljudskog tela i fitnesa*, ili tačnije – fitnes kulture, kao *kompozitnog koncepta*. Da bismo bolje razumeli fenomen fitnesa (i fitnes kulture), te njegov odnos prema telu, ipak je neophodno napraviti komparaciju između sporta i fitnesa sa osnovim tačkama razilaženja², i dati kratak istorijski pregled razvika sporta i fitnesa i njihovih uticaja na predstave o telu i estetici tela. Baš kao što nove biotehnologije „šire polje mogućeg i stvaraju do tada nezamislive izbore“ (Ivanović 2018, 854) i u samom sportu i fitnesu, naročito bodibildingu, tako su i fitnes industrija i fitnes kultura tokom 20. veka radikalno menjale poimanje estetike, mogućnosti i ograničenja tela, pružajući (naizgled) svojim konzumentima jedan širok poligon za različite telesne prakse, i nepregledan niz izbora koje na svom telu mogu sprovesti. No, ono što izgleda i što se predstavlja kao individualni napor tog pojedinca, i njegova motivacija da se upusti u svet bavljenja rekreativnim i/ili poluamaterskim fitnesom, jeste deo šireg kulturnog obrasca koji je zastupljen na Zapadu poslednje dve decenije, a globalizacijskim tokovima – sveprisutnog.

Osnovne razlike između sporta i fitnesa; odnos sporta i tela

Naizgled se čini da sport, baš kao i fitnes, tretiraju ljudsko telo na sličan, ako ne i isti način – kao mašineriju za postizanje fizičkih učinaka i rezultata, iz čega bi dedukcijom proizašlo da su obe oblasti vid fizičkih aktivnosti koje čovek „vrši“, prati, posmatra i u okviru kojih se angažuje na različite načine, ne bi li upotpunio svoju dokolicu. Međutim, kako piše Biti, „interes za tijelo kao proces, koji nadilazi svaku koncepciju tijela kao prirodnog ili naturalističkog, ali i sama revolucija tijela u društvu i kulturi, određuju buduća istraživanja sportskih studija“ (Biti 2012, 21). Ako ispratimo ovu misao, može se reći da se nameće pitanje – šta se to dešava sa našim telom u sportu ili fitnesu? Šta radimo svojim telima, i šta radimo *sa* njima? U prvi mah se čini da ne postoje po-

---

2 Jedno od najčešće postavljanih pitanja jeste – da li je fitnes proizašao iz sporta, da li je njegova grana ili samo poddisciplina, ili potpuno zasebna disciplina. Najopštije gledano, ovi termini, pa i oblasti delovanja, razlikuju se ne samo po „starosti“, već i po uslovljenosti fizičkog izgleda tela. Za nas će u ovom radu biti irelevantno da li je moderna fitnes kultura, kakvu danas poznajemo, proizašla iz profesionalnih sportskih disciplina (bodibilding se smatra prvom pretečom modernog fitnesa), ali nezanemarljiva je distinkcija koja se ogleda u činjenici da (moderna) fitnes kultura promovise izvnesne lepotne ideale i životni stil, kao i imperativ uklapanja u njih. Za razliku od profesionalnih sportskih disciplina – uzmimo za primer olimpijske atletske trkačke discipline poput brzog trčanja (sprinta), štafeta ili preponske trke – koje svojom tehničkom izvedbom uslovljavaju sličan telesni izgled svih sportista i sportiskinja, fitnes kultura „nudi“ spektar lepotnih ideala kroz koji se prolamaju predstave i diskursi o „muškom“ i „ženskom“ telu, „sposobnom“ i „nesposobnom“ telu, „odgovarajućim“ veličinama i razmerama mišićnih grupa shodno polu i rodu, te koncepta estetike, *self-care*-a i individualne discipline, koja za ultimativni cilj ima da učini pojedinca boljom osobom – kako fizički, tako i mentalno.

sejne razlike između toga kako sport i fitness tretiraju telo – odnosno, kako se telo kulturno tretira u sportu ili fitnessu, i čini se da se obe aktivnosti jednostavno fokusiraju na fizičku spremnost, poboljšanje performansi i tehničkih izvedbi određenih vežbi, i, uopšteno uzev, „mišićavo“ telo, odnosno fizički izgled koji treba da bude ogledalo telesnog i opšteg zdravlja individue. U nastavku ovog dela rada ću, nakon prikaza teorijskih razmatranja sporta i fitnesa iz perspektive sociokulturne antropologije, apstrahovati osnovne razlike između ta dva pojma, kao i njihovog odnosa prema ljudskom telu, što će nam dati osnov za definisanje fitnes kulture kao kompozitnog koncepta. Najpre je neophodno kratko se osvrnuti na sam fenomen sporta.

Kovačević i Žikić primećuju da je bavljenje sportom u okviru sociokulturne antropologije nešto što na prvi pogled ne predstavlja „deo klasičnog antropološkog predmetnog inventara“, posebno kada se antropologija shvata kao nauka koja svoje interesovanje najpre usmerava ka tradicionalnim, nezapadnim, predtehnološkim društvima, ali isto tako, izbor sporta kao antropološke teme izaziva osećaj nelagodnosti, jer se čini da se poseže za nečim što je zdravorazumskog karaktera i samo po sebi razumljivo (Kovačević i Žikić 2014, 784). S druge strane, sport je aktivnost osmišljena od strane čoveka, i on spaja materijalnost (*physicality*³) tela, emocije, politiku, novac, moralnost; čovek kroz sport testira svoja fizička ograničenja, investira se emotivno, plaća novcem kladenje, vrši različite rituale, radikalno menja način ishrane, koristi sredstva poput hemijskih i drugih suplementacija, i, konačno, kroz sport ističe i predstavlja ono što smatra *važnim* u svom životu, kao i životu društva u kojem živi. Takođe, sport stvara i postavlja granice između različitih grupa (na primer, navijačkih), te spaja inače kontradiktorna iskustva i doživljaje: igru i ozbiljnost, rad i dokolicu, individualnost i kolektivizam, zadovoljstvo i nasilje, hijerarhiju i jednakost, moral i korupciju (Besnier, Brownell i Carter 2018, 1). Sport je, dakle, važan činilac kulture, i njegova integracija u sociokulturni život varira kako od društva do društva, tako i kroz vreme: načini nastajanja/nestajanja sportskih disciplina, njihove definicije, organizacija sporta, kao i institucionalizacija moraju se kontekstualizovati, vremenski i lokalno. Antropolozi proučavaju sportove u okviru njihovog sociokulturnog života, to jest – uloge i značaja koje im se pridaju u nekom društvu, kao i njegovu povezanost sa ideološkim i drugim krucijalnim sferama poput ekonomije, politike, religije, obrazovanja. Na ovaj način, stiče se uvid u sport kao društveni i kulturni konstrukt, stvoren od strane čoveka za specifične namene pod okriljem dokolice i rekreacije u savremenom društvu. Stoga, nezamislivo je u potpunosti razumeti savremeno društvo i kulturu bez priznavanja značaja sporta kao integralnog činioca kulture. Naposletku, mi nastanjujemo upravo svet u kojem su sport i fitnes internacionalni, globalni kulturni fenomeni.

3 Termin *physicality* u doslovnom prevodu znači – fizičko postojanje, odnosno materijalnost, u ovom slučaju tela. Obično se koristi u opoziciji sa terminom *spirituality* ili *mindfulness*, tj. umom i duhom. Ovako posmatrano, materijalnost i duh su u dualnoj opoziciji, a sociokulturna antropologija teži da premosti kartezijansko viđenje dualizma duha i tela, i istraži kulturne percepcije biofizičkih datosti tela.

Konvencionalno shvaćeno, i u svakodnevnom govoru, sport je „izum“ koji datira iz devetnaestovekovne Velike Britanije (Besnier, Brownell i Carter 2018, 3). Međutim, fizičke *aktivnosti* koje se u potpunosti mogu smatrati *sportskim* javljale su se širom sveta u različitim istorijskim periodima, iako su, kao sportske forme, potisnute i marginalizovane popularizacijom specifičnog tipa sporta koji se pojavio pre oko dve stotine godina na britanskim ostrvima, a potom u Americi⁴; pre ovog momenta, većina svetskih jezika nije posedovala termin koji definiše sport kao univerzalnu kategoriju, gde nadmetanje učesnika rezultira jasnim *pobednikom* (Besnier, Brownell i Carter 2018, 3–4). Termin „sport“ prvi put je upotrebljen 1836. godine u Engleskoj, uz definiciju „atletske aktivnosti regulisane setom pravila, sa jasnim ciljem da se zabeleži najbolje izmerena performansa (dostignuće)“ (Besnier, Brownell i Carter 2018, 3). Na neki način, imperativ merenja performansi nameće se kao centralni i gotovo nužan uslov da bi se neka atletska aktivnost „uračunala“ u sport; međutim, Biti dobro primećuje da sport nije koherentna kategorija, to jest, da postoje različiti načini na koje se pojam „sport“ upotrebljava: 1) referiranje na samu igru (principi i pravila izvođenja igre), 2) društvene institucije sporta (klubovi, stadioni, institucije gde se sport odvija), i 3) značenje koje se odnosi na kulturne i društvene konstelacije i shvatanja koja konstitišu različite sportove (Whannel 2008, prema: Biti 2012, 10–11). Kako bismo, onda, definisali *sport*? Na najgrublji mogući način, možemo se voditi Starcovom podelom na tri mikrodiskursa u okviru sporta kao makrodiskursa: sport možemo podeliti na profesionalni sport, rekreativni (amaterski) sport i škoski sport (Starc 2003, prema: Biti 2012, 32). I sam Starc navodi da su granice između ova tri diskursa izrazito propusne i zamagljene i predlaže sintagmu „sport za sve“ kao sinonim za rekreativni sport (Starc 2003, prema: Biti 2012, 32). Ako bismo fitnes želeli da vidimo kroz ovakvu prizmu, on bi potpao pod diskurs rekreativnog (amaterskog) „sporta za sve“. Međutim, smatram da fitnes kultura i fitnes industrija tvore svojevrsnu vrstu globalnog i glokalnog tržišta, orijentisane ka što većem broju konzumentata, te nadilaze pomenuti diskurs „sporta za sve“, o čemu će više reći bit i u narednom potpoglavlju.

Vratimo se na pojam merenja, i metrike uopšte, u profesionalnom sportu. Ovaj pojam, tehnički gledano, ima najviše veze sa telesnošću i uopšte odnosom sporta i tela, jer upravo se rečeni rezultat postiže telesnim učinkom. Bez merenja nema rezultata, a bez rezultata – nema pobednika i gubitnika u takmičarskom sportu. Jedna od najranijih upotreba termina „rezultat“ (*record*⁵) u smislu najbolje do-tada-izmerene performanse javlja se u sportskom priručniku iz 1868. godine (Besnier, Brownell i Carter 2018, 4). Iako se sport često predstavlja kao glorifikacija, veličanje i proslavljanje svega onoga što nas čini ljudskim bićima, nadmetački/takmičarski sportovi se neumitno zasnivaju na jasnom pravilu šta nekoga čini pobednikom, a šta gubitnikom; ono što omogućava diferencijaciju pobednika i gubitnika je upravo pomenuti rezultat. Međutim,

4 Misli se na britanski, a potom i američki tip fudbala.

5 Praviiji prevod je „učinak“, ali opšteprihvaćena pozajmica je rezultat.

kako primećuje Biti, „prihvatanje ideje da je manifestni oblik profesionalnog sporta takmičenje/nadmetanje, percepcija se sporta praktički sužava na telesni performans na sportskom terenu“ (Biti 2012, 32–33), te nas upućuje na to da sport, zapravo, jeste „medijski profiliran, komercijalno interesantan... usklađen sa zakonitostima kasnog kapitalizma“ i smatra da je najprimerenije usredsrediti se na aspekte komercijalizacije i medijalizacije sporta, kao i potrošnju i potrošačke prakse koji, u sprezi, oblikuju mrežu značenja termina „profesionalni sport“ (Biti 2012, 32–33). Sve ovo skupa znači da moramo biti oprezni kada definišemo ili označimo neku fizičku aktivnost kao „sport“, i sa dozom refleksije vršiti takvu identifikaciju, imajući na umu da dodeljivanje statusa „sporta“ nekoj aktivnosti (ili uskraćivanje tog statusa) jeste bremenito kulturološkim i političkim pretpostavkama. Međutim, činjenica je da upravo telesni performans (opet napominjem: tehnički gledano), omogućava postizanje rezultata; takav telesni performans, koji rezultira vrhunskim učinkom, je odraz nepatvorenosti fizičkog (i mentalnog) zdravlja i spremnosti sportiste/kinje, fizičke snage, kao i samog izgleda tela, koji nesumnjivo svedoči o tome da je pojedinac o kome se radi *fit* (*fitness*⁶). Međutim, aproprijacija telesnosti od strane sporta, koja se ogleda (ili, doslovno, otelovljuje) u rečenom zdravlju, snazi, izgledu i spremnosti, jeste samo fundamentalna matrica, materijalna infrastruktura za produkciju ličnosti i socijalnog identiteta, koja ima daleko šire konotacije: esencijalni značaj tela u sportu leži upravo u tesnoj isprepletanosti fizičkih i društvenih dimenzija otelovljenog iskustva.

Još jedan za antropologiju važan aspekt tela proizilazi iz njegovog kompleksnog i kontradiktornog karaktera. Na prvi pogled, fizičke aktivnosti (pa i kultura sporta i fitnesa) izgledaju kao slobodne, autonomne aktivnosti koje, upošljavanjem ljudskog tela, „obogaćuju“ našu ličnost, i čine nas boljima, fizički i mentalno (Vertinsky i Hargreaves 2007, 9). Referirajući na savremeno doba, Turner objašnjava da „je telo postalo fokus fundamentalnih kotradikcija između emancipatorskog potencijala i represivnih tendencija društvenog, kulturnog i političkog poretka savremenog kapitalizma“ (Turner 1994, prema: Vertinsky i Hargreaves 2007, 9). Ova težnja preuzimanja kontrole nad telom doživljava zaokret od kontrole *represijom* do kontrole *stimulacijom* prema Fukou (v. Foucault 1979, 1980, 1981). Naime, konzumeristička kultura fitnesa *obećava* da će nam obezbediti zategnuto, privlačno, zdravo i lepo telo, ukoliko svoje (fizičke i mentalne) kapacitete uposlamo. Zbog ovoga se često u svakodnevnom govoru može čuti da je fitnes „način života“, odnosno, izrečeno terminima sociokulturnog rečnika, kultura fitnesa su politike života. Sada, kada smo se udaljili od redukcionističke definicije koja u prvi plan ističe merenje rezultata kao manifestni oblik sporta i, uopšte, pokušaja da se neka fizička aktivnost definiše kao *pravi sport*, i usmeriću se na tzv. inkluzivnu/kompozitnu definiciju fitnesa.

---

6 Etimološki, termin *fit* označava nešto/nekoga što/koji je odgovarajuć, uklapa se u date okolnosti, pogodan/prikladan je, a prvi put upotrebljen u sportskim terminima kao „dosledno/pravilno treniran“ 1869. godine.

Uspon fitnes kulture; odnos fitnesa i tela

Danas, teretane i privatni fitnes klubovi predstavljaju globalno rasprostranjen biznis. Fitnes je postao vrsta „narodnog pokreta“; o fitnesu se govori u terminima pokreta, kulture, životnog stila, načina života. Gotovo da ne postoji osoba na zemaljskoj kugli koja se u nekom momentu svog života nije zainteresovala za fitnes, pojedini njegov segment (vežbanje, ishrana, fitnes oprema/odeća i estetika), isključivo kao aktivnost ili pak i kao fenomen, ili ga praktikovala. Sada već sveprisutan u svakodnevnom životu, fitnes je postao vrsta „visokoindividualizovane preokupacije“ (Andreasson i Johansson 2014), kao i učenje/praksa proaktivne upotrebe slobodnog vremena (pre/nakon posla, nekoliko puta nedeljno, vikendom...). Većina autora smatra da se ekspanzija i globalna transformacija tržišta sporta, upravo uplivom fitnes kulture, može pratiti od sedamdesetih godina dvadesetog veka, kroz omasovljenje prakse vežbanja, i umnožavanje vrsta prostora vežbanja: teretana, i različitih formi fitnes centara (v. Andreasson i Johansson 2014, Hentges 2013, Dworkin i Wachs 2009, Markula i Kennedy 2011). Pa ipak, fitnes industrija i fitnes kultura nisu oduvek gajile i promovisale „mišićavo telo“ kao ideju vodilju, iako je naglasak uvek bio na angažovanju telesnih kapaciteta u svrhu opšteg zdravstvenog, telesnog (i mentalnog/psihičkog) blagostanja. Današnja fitnes kultura, smatraju Andreasson i Johanson, vuče korene iz onoga što autori nazivaju „fizičkom kulturom“ poznog 19. veka, kao i iz „učenja praotaca bodibildinga“ poput Judžina Sendoua (1867–1925) i Čarlsa Atlasa (1892–1972) (Andreasson i Johansson 2014, 92). Izvorno, fitnes i bodibilding predstavljali su telesnu „potkulturu“ koja je bila shvatana kao ekskluzivno muška, maskulina oblast delovanja i praksi. Ovi autori smatraju da moderna fitnes kultura nastaje iz zaokreta koji se javlja osamdesetih godina dvadesetog veka, a kao presudni momenat uzimaju postepeno gubljenje i zamagljivanje granica između „muškog“ i „ženskog“ fitnesa: participacija, odnosno učešće žena i njihov prodor u ovu, do tada tipično mušku sferu, uslovljava i promenu koncepta fitnes prostora (teretane), koji počinje postepeno da se transformiše iz muškog prostora i aktivnosti u masovnu, rezervisanu za svačije slobodno vreme (Andreasson i Johansson 2014, 92). Moderna fitnes kultura je velikim delom zasnovana na idejnim principima koji su se razvili u okviru discipline bodibildinga, ali se od tada neprestano transformiše, što znači da su i nekadašnji važeći lepotni ideali takođe izmenjeni (Andreasson i Johansson 2018). Kada je reč o „kulturi teretane“ i fitnes kulturi, neophodno je razmotriti kako one, u sprezi sa fitnes industrijom, oslikavaju prožimanje zapadnjačke kulture određenim vrednostima poput lepote, večito mladog tela, ali i imperativa brige o sebi, kao individualne odgovornosti (Melnick i Jackson 2002; Monaghan 2007, prema Andreasson i Johansson 2018). Andreasson i Johanson nude važno zapažanje da je danas moguće govoriti o globalizaciji fitnesa, ali i glocalizaciji fitnes kulture, kao relativno homogenog koncepta. Ovu kompleksnu relaciju između globalnog i lokalnog Uri opisuje na sledeći način:

„Globalno i lokalno su neraskidivo i nepovratno umreženi u dinamičnoj vezi sa ogromnim protokom 'resursa' koji se kreću na globalnoj i glocalnoj skali. Jedno ne postoji bez drugog; globalno-lokalno razvija se na simbiotičkom, nestabilnom ali nepovratnom nizu mikroveza koje se transformišu kroz milione iteracija širom sveta, menjajući se u svakom datom trenutku“ (Urry 2003, 84, prema: Andreasson i Johansson 2014, 94).

Razvoj savremene fitnes kulture, dakle, posledica je kompleksnih istorijskih, političkih, ekonomskih i društvenih procesa, a kao pogodan termin za globalnu ekspanziju često se koristi sintagma „fitnes revolucija“. Šta je bio uzrok početka tzv. „fitnes revolucije“ na zapadu, pre svega u Severnoj Americi sredinom dvadesetog veka? Svakako, napredak nauke, pre svega biomedicine, zatim i uspon nutricionizma, odigrali su svoju ulogu u društvu koje je bilo pogođeno mnoštvom stečenih bolesti, poput kardiovaskularnih i plućnih, uz gojaznost i gotovo potpuno odsustvo fizičke aktivnosti kod najvećeg dela populacije. Knjiga Keneta Kupera pod nazivom *Aerobik* iz 1968. godine smatra se prvim kapitalnim delom koje je korenito promenilo naučnu, a zatim i „svenarodnu“ popularnu koncepciju fitnesa od profesionalnog bavljenja sportom (gde je termin *fitness* uglavnom ukazivao na vrhunac kondicije i fizičke spremnosti atletičara/ki), ka masovnoj rekreativnoj aktivnosti. Od sedamdesetih godina, varijeteti fitnesa se neprekidno razvijaju: preko inkarnacija aerobika i džogiranja (*jogging*), pilatesa, *tae-bo-a*, *strength and conditioning* programa (programi snage i izdržljivosti), *boot camp*-ova (kratak, rigorozan i vrlo zahtevan tip treninga ograničenog vremenskog trajanja, uglavnom u cilju gubljenja telesne mase ili maksimalnog povećanja kondicije), krosfita, različitih formi joge, do interaktivnih *online* fitnes programa i aplikacija za mobilne telefone⁷. Vežbanje je postalo „preventivni lek“, kao i prećutna obaveza za pojedince na kojima je, smatra se, breme oporavka i „ozdravljenja“ čitavih nacija. Apel je upućen na svačiju, ličnu, individualnu odgovornost kao funkcionalne jedinice u društvu. Pojedinci su politički zaduženi prema svom telu: odgovornost prema zdravlju i prema telu je nešto što dugujemo samima sebi.

Na taj način, već više od pet decenija fitnes se razvija i prodire u čovekovu svakodnevicu, u poredak političkog odnosa prema telu. Prema Fukou, ova vrsta političkog odnosa održava se i neprestano omogućava putem proizvodnje

7 Ovde su pobrojani tek neki oblici fitnesa, za koje smatram da su naročito popularni širom sveta. Međutim, fragmentarnost fitnesa postala je takva da je gotovo nemoguće ispratiti sve njegove forme: postoje kombinovani programi za povećanje mišića zadnje lože i nekih mišićnih grupa posteriornog lanca (izrazito popularan u proteklih pet godina tzv. *booty* program kojeg najviše promovišu *Instagram* fitnes influenserke – jasno orijentisan na zadnjicu), zatim program koji „cilja“ samo mišiće trbušnog zida (trbušnjake), te „*total body workout*“ (trening-celog-tela)... svaki od njih prati kombinaciju određene tehnike vežbanja, režima ishrane i dijetе, estetike oblačenja i vizuelnog promovisanja tela, koji se ovaploćuju u „fitnes putešestviju“ (*fitness journey*). Više nego izazovna oblast antropoloških istraživanja koja spajaju digitalizaciju, tehnologiju i platforme društvenih mreža sa lepotnim idealima i promocijom različitih estetika i politika životnog stila, nažalost prevazilazi obim ovog rada, ali ostaje kao niz otvorenih pitanja za dalja istraživanja.

„poslušnih“ tela: tela pasivne, potčinjene, produktivne individue, a vrši se posredstvom svih krucijalnih društvenih institucija. Državni aparat i poluge moći, kroz institucije obrazovnog i zdravstvenog (i drugih) sistema, pomno prate i nadziru sve aspekte života, disciplinujući, nadgledajući i kažnjavajući telo, te stvarajući ona tela koja su podložna i naviknuta na eksternu regulaciju, optimizujući njihove kapacitete i iskoristivost (Foucault 1980, prema: Pylypa 1998). U kontekstu fitnesa, telo koje se proizvodi, na kojem mora da se neprekidno radi, jeste onaj tip tela koje društvo zahteva: „oslobođeno od bolesti“. Polazeći od ove pretpostavke, da je naše telo podložno bolestima, izopačenju i da je, u svojoj biti, „kvarljivo“, fitnes potvrđuje premisu da se rizik savremenog života sve više usmerava na telo „kao apokaliptično područje kontaminacije i katastrofe, trovanja i propadanja – ono koje neprekidno treba nadzirati, regulirati i kontrolirati“ (Williams i Bendelow 1998, 71 prema: Biti 2012, 146). Iz ovakve perspektive, najveći udeo u znanju o fitnesu čini upravo medicinski korpus znanja, koji dominira posredstvom argumentacije građane na opšteprihvaćenoj pretpostavci da je opravdano „promovisati“ fitnes ukoliko su predviđeni zdravstveni benefiti, koji zagarantovano ne izostaju.

Međutim, fitnes programi nisu usmereni samo na disciplinujuće telesne prakse koje se oslanjaju na spregu individualnih i društvenih napora kako bi se održale, i potčinjavanje tela istima. Fitnes kultura proizvela je određenu vrstu fukoovske „biomoći“, ali ne moći koja se shvata u terminima dominacije – centralizovane ili represivne sile, već one koja je disperzovana kroz sve pore društva, inherentne u socijalnim odnosima, i ukorenjene u našem naučenom odnosu prema telu, a koja operiše na mikronivoima svakodnevnog života. Fitnes postaje disciplina i „način života“ koji *želimo*, koji usvajamo, upravo kroz popularizaciju naučnog znanja, i rezultuje diskurzivnim normama i prihvatljivom, željenom „normalnošću“. Dakle, istovremeno, fitnes kultura „disciplinuje“ kako naša tela, tako i naše znanje. Premisa fitnesa je sledeća: ukoliko dosledno pratimo određeni sistem i uposlimo telo ispravnim tipovima vežbi i ishrane, krajnji proizvod ne može izostatiti; on je kumulacija istrajnosti, svega što pravilno uradimo i izvedemo. Ovakva, kompozitna definicija fitnesa, udaljava se od redukcionističke koja se oslanja isključivo na standardizaciju telesnih proporcija i fizičku izdržljivosti koja je merljiva, odnosno, na manifestni oblik fitnesa kao dijapazona vežbi i pukog izvođenja neke sportske discipline/tehnike. Kako ovo nije vizija zdravlja i mentalno-fizičkog blagostanja koja bi se promovisala komercijalnom medijalizacijom fitnesa, ili putem društvenih narativa, sledstveno, ovo nije način na koji smo naučeni da razmišljamo o fitnesu. Međutim, ovde se može uputiti izvesna kritika na račun fukoovoskih „pasivnih“ tela, koja bi, u okviru fitnesa, bila samo primaoci naučeni da reprodukuju određeni tip disciplinarnih praksi. Kako primećuje Hejtmanek, posve nov fenomen jeste činjenica da se sve više žena interesuje i praktikuje tipove vežbanja (*workouts*) koji, nesumnjivo, aktivno promovišu mišićavo telo kao ideal⁸. Ono što smo dosada

---

8 <https://barbend.com/crossfit-anthropology/>, Katie Rose Hejtmanek, PhD. Pristup: novembar 2020. godine.

naučili i prihvatili, jeste da je idealno fit žensko telo ono koje je „skinny“. Međutim, idealizacija takvog tela daleko je od „prirodnog“, a samim time i univerzalnog. Implicirajući da je ovakav otpor – ili bilo koji vid otpora – zapravo nova moć i zamaskirani, pritajeni oblik dominacije, negira se mogućnost bilo kakve uspešne promene. U fukoovskom recipročnom odnosu moći i otpora, ukoliko uspemo u strategiji otpora, i naši naponi dovedu do promene, time smo samo zamenili staru moć novom. Time teorija biomoći umnogome podbacuje da pruži bilo kakvu agensnost, posebno ženama u okviru fitnesa, jer u potpunosti isključuje mogućnost akcije koja vodi ka društvenoj promeni. Antropološka analiza ne završava se na činjenici da pojedinci vrše neku akciju, na uočavanju jasnih i vidljivih razloga individualnim motivacijama koje kroje ponašanja; interesuje nas koje su veći obrasci „u igri“, šta omogućava (marginalizovanim) grupama da osmisle i sprovedu akciju, kao i šta može izazvati ove obrasce ponašanja i prakse da zažive u fragmentima, ili, pak, potpuno propadnu.

Zaključak

Fitnes je, dakle, termin bremenit značenjima. Kao takav, on nosi mnoštvo pretpostavki o našem telu. Istorijski posmatrano, tokom svog relativno kratkog veka i postojanja, u fitnesu su se povremeno pojavljivale „revolucionarne“ metode, neke od kojih su bile opasne po zdravlje, sa nerealnim očekivanjima poput imperativa strogog odnosa visine i težine, indeksa telesne mase, istovremeno odbacujući druge relevantne faktore rizika (Brabazon 2006, prema: Hentges 2013, 15). Na ovaj način, u fitnesu je moguće pratiti čitav spektar lepotnih/telesnih idela, od neuhranjenih „manekenskih“ tela, do prenapumpanih, masivnih tela profesionalnih atleta i bodibildera/ki. Upravo taj spektar lepotnih ideala čini fitnes kulturu, koja prožima savremeno društvo. Korpusi znanja i praksi, promocija telesnih ideala⁹, valorizacija ili odbacivanje određenog tipa *fit tela*, ali i ponovno spajanje tela i uma, koji treba da funkcionišu u sadejstvu i skladu, jesu osnov socio-kulturne dinamike i retorike koje se preinačuju u biološku realnost tela – savremena fitnes kultura teži da (pod pretpostavkom da je u savremenom društvu razdvojeno) ponovo spoji materijalnost tela i „duhov-

---

9 Treba imati na umu da u fitnesu ne postoji jedan, unificirani telesni lepotni ideal. Na primer, mišićavo i jako žensko telo, koje se poslednjih nekoliko godina sve više vrednuje kao lepotni ideal, predstavlja relativno nov fenomen. Ovakav tip ženskog tela, koji bi se donekad smatrao isuviše maskulinim, štaviše neprivačnim, u poslednjoj deceniji dobija na popularnosti, najviše putem društvenih mreža poput *Instagram*-a, pod parolom „*strong is the new skinny*“ („snažno je novo mršavo“). Valja imati na umu da je devedesetih godina u fitnesu bilo visoko vrednovano tzv. „*skinny*“ žensko telo, koje nije nužno na granici anoreksičnosti, već se prednost davala izgledu koji obuhvata: vretenaste mišiće, duge/izdužene noge i „ženstvene“ ruke, sa naglašenim sekundarnim seksualnim atributima, poput velikih grudi. Robusno, mišićavo telo, sa jasno izdefinisanim i voluminiziranim mišićima, bilo je atipično i rezervisano za one žene koje su svoj život posvetile sportskoj „profesiji“, odnosno, takmičenjima u sferi bodibildinga.

no“. Fitnes kao životni stil podrazumeva prekarnost tela u smislu pomeranja sopstvenih fizičkih granica i izdržljivosti, jer osnaživanjem tela mi osnažujemo svoj um i duh, a time postajemo otpornija, bolja, mentalno stabiln(ij) a ličnost, spremna da se uhvati u koštac sa svim stresovima i poteškoćama modernog života. Moć nad svojim telom postiže se ničim drugim do – stanjem uma, pa je jezik koji se koristi u fitnes kulturi često duhovnog prizvuka i karaktera, sa jasnim pozivanjem na individuu da preuzme odgovornost u svoje ruke, čime će vratiti svoje telo samom sebi, budući da su tela potrošna, podložna uništenju i (prevremenom) starenju. Fitnes kultura može se slobodno nazvati i „politikom samog života“, jer ovaj naizgled autonomni i samostalni čin – sprovodi se širom sveta zajedno sa milionima drugih ljudi, plasirajući specifičnu vrstu „kolektivne individualnosti“ i konformiteta koji se ogleda u korišćenju istih proizvoda, kao i reprodukcije kulturnih predstava o lepoti, estetici tela, maskulinsti, feminičnosti i identitetu.

Literatura

- Andreasson, Jesper i Johansson, Thomas. 2014. „The Fitness Revolution. Historical Transformations in the Global Gym and Fitness Culture“, *Sport Science Review*, vol. XXIII, no. 3–4, Bucharest, National Institute for Sport Research: 91–112.
- Andreasson, Jesper i Johansson, Thomas. 2018. „Glocalised fitness: the franchising of a physical movement, fitness professionalism and gender“, *Leisure/Loisir*, 42:3, Francis and Taylor, Routledge: 301–321.
- Anderson-Fye, EP. 2012. „Anthropological Perspectives on Physical Appearance and Body Image“, u: Thomas F. Cash (ed). *Encyclopedia of Body Image and Human Appearance*, Vol 1. San Diego, Academic Press: 15–22.
- Besnier, Niko, Brownell, Susan i Carter, Thomas F. 2018. *The anthropology of sport: bodies, borders, biopolitics*. Oakland, California: University of California Press.
- Biti, Ozren. 2012. *Nadzor nad tijelom. Vrhunski sport iz kulturološke perspektive*. Institut za etnologiju i folkloristiku: Zagreb.
- Shari L. i Wachs, Linda. 2009. *Body panic: gender, health and the selling of fitness*. New York University Press: New York and London.
- Hentges, Sarah. 2013. *Women and Fitness in American Culture*. McFarland & Company, Inc: Jefferson, North Carolina and London.
- Ivanović, Zorica. 2018. „O postsekularnoj paradigmi i pitanju uticaja religije u polju novih medicinskih biotehnologija – nekoliko uvodnih napomena“. *Etnoantropološki problemi* 13, no. 3 (2018): 841–870.
- Kovačević, Ivan i Žikić, Bojan. 2014. „Antropologija fudbala“. *Etnoantropološki problemi* 9, no. 3 (2014): 783–803.
- Markula, Pirkko i Kennedy, Eileen. 2011. *Women and Exercise. The Body, Health and Cosumerism*. New York and London: Routledge.
- Pylypa, Jen. 1998. „Power and Bodily Practice: Applying the Work of Foucault to an Anthropology of the Body“. *Arizona Anthropologist* 13: 21–36.
- Vertinsky, Patricia i Hargreaves, Jennifer. 2007. *Physical Culture, Power, and the Body*. New York and London: Routledge.
- Žikić, Bojan. 2018. *Antropologija tela*. Filozofski fakultet, Odeljenje za etnologiju i antropologiju: Dosije studio.

Izvori:

<https://barbend.com/crossfit-anthropology/>, Katie Rose Hejtmanek, PhD. Pristup: novembar 2020. godine.

Primljeno: 03. 03. 2020.

Odobreno: 18. 07. 2020.

Nevena Milanović

The (human) body and fitness: some basic anthropological reflections

Abstract: In this article, I tackle the issue of relation between the human body and fitness, from a sociocultural perspective. I deploy theoretical standpoints of anthropology of the body, and focus on social and cultural conventions about physical appearance, subsequently defining the human body as a resource shaped by culture, and not just a mere physical entity. The body in sport, athletic body and the *fit body* are perceived as products of a discourse, in this case – the fitness culture. To gain a comprehensive insight into the concept of fitness culture, I offer the comparison between relation of sport and the body, and relation between fitness and the body. Seemingly, the fitness industry represents a wide polygon for various cultural practices, that are actually a constituent part of a widespread cultural pattern and acquired, self-regulating bodily practices. Fitness is defined as a social and cultural construct, masqueraded as a form of leisure and individual recreation in a contemporary society, and the body in fitness is perceived as a site of subjugation and desire to achieve the ideal (fit) body.

Keywords: body, fitness, fitness culture, anthropology of the body, anthropology of sport